

POLGÁRI JOG

KÖZGAZDASÁG ÉS PÉNZÜGY

A jogszabályok motivációs erejéről.

Írta: *Dr. Beck Salamon.*

Dr. Marton Géza „Magánjogi és büntetőjogi szankciók” címen igen mélyen járó fejtegetéseket közölt a „Magyar Jogászegyleti Értekezések” IV. évfolyam 4. sz.-ban. A fejtegetés lényegét szerző zárótétele fejezi ki: a reparáció, a jövő káresetek elhárítására irányuló közérdekű megelőző eszköz, amelynél a cikk korábbi fejtegetése szerint csak másodrendű jelentőségű a reparációnak az a másik funkciója, hogy a „már ütött sebet begyógyítsa”.

Azt a felfogást, amelyet Marton a reparációra vall, úgy érezzük, sokkal tágabb keretben az egész jogrendre irányadónak kell tekinteni. Személyileg érthető, ha Marton a maga tételét abból a joganyagból vezeti le, amellyel évek óta nagy szeretettel és sok eredményességgel foglalkozik, de a talált eredmény túlnő a szerző számára felismerési forrásul szolgált, az egyetemes jogrend egészével szemben partikuláris jogterületen. Marton zárótétele túldagad a kártérítési fejezeten és valójában a jogrend széles mezeire megálló következtetés az, amit ő végeredménye szövegezésében is a reparációra (ami előző fejtegetései értelmében már túl megy a kártérítés körén) korlátol.

A legtöbb jogszabály: útmutató a felek mikénti magatartására. „Kötelemlalóulás” című tanulmányomban rámutattam arra, hogy a jogszabályok hatályosulása a felek önkéntes engedelmessége révén valósul meg és nem a bírói ítéletek nyomán. A jogszabályok szerepe nem a passzív tájékoztatás, mint az országúton felállított jelzótáblaké, hanem a felek aktivitási irányának befolyásolója. Épen a szankciós szabályok, amelyek fejtegetésének van szánva Marton cikke, legerősebben mutatják a jogszabályok befolyásoló erejét, tendenciáját, a jogszabályalkotó igényeket arra, hogy az embereket a törvényhozó által helyesnek tartott magatartásra sarkalja. Helyes magatartásnak — az egyes jogszabályok tartalmi elemeitől való teljes elvonatköztetésben — a törvényhozó a közérdeknek megfelelő, a közérdeket előmozdító, szolgáló szabályt tartja. A római jogi ősi végrendeleti forma: a testamentum in comiciis calatis a végren-

delkezés széleskörű nyilvánosságával azt akarta elérni, hogy a felek a közhelyeslést elnyerő módon végrendekezzenek. A comitia vissza is utasíthatta a végrendeletet. (Személyi Kálmán: Római jog, 2. kötet, 291. lap.) Az egyesek magánérdekének szolgálata a jogszabálynak csak külső látszatra jelentkező célja, a magánérdek szolgálata csak akkor és annyiban következik be, amennyiben ez egybeesik a közérdekkel, amikor is a sok-sok magánérdek megvédése az összességnek, a köznek érdekévé sűrűsödik. A társadalom minden megmozdulása: az összesség érdeke által irányítódik, akkor is, amikor a jog egyik embert úrrá, a másikat rabszolgává teszi. Adám Smith individuálista-liberális felfogása sem az egyest tartja szem előtt, hanem az összességet. Az egyén megbecsülése, védelme csak eszköz az összesség javának megmunkálására. Az individualizmus nem célgondolat, hanem eszközgondolat. Das staatliche Recht schützt die Interessen der „Gemeinschaft, die Interessen Einzelner nur deshalb, weil sie zugleich Gemeinschaftsinteressen sind“ — írja Philipp Heck egy újabban megjelent tanulmányában. (Rechterneuerung und juristische Methodenlehre, 9. l.) Hogy a váltakozó jogrendek felfogása ezt a képet tükrözteti vissza, kitűnik a kogens szabályok létéből, amelyek az egyesek érdekeit, jogait kritika alá vonják és esetleg védelmüket megtagadják. Az érdekvédelemre érdemességnek jelentősége egyre erősebb hangsúlyozást nyer, ami újabb rosta az egyéni érdekek védelménél, hogy nem válogatatlanul kap minden érdek oltalmát, hanem csak az, amelyet a közfelfogás — mely természetesen változó is lehet, — a védelemre érdemesnek tart.*)

Bírói gyakorlatunk egyik jellegzetes tétele, hogy a haszonbérleti szerződés időelőtti felbontása csak lényeges szerződésszegésre köthető ki. A lényegtelen szerződésszegés esetére is kikötött és a kikötés alapján gyakorolt időelőtti kimozdítás jogát a gyakorlat nem engedi érvényesíteni. Nincs kogens szabályunk amellyre ez a döntés alapítható volna; ha a gyakorlatban ez a tétel él, úgy abban az igény védelemre való érdemtelen-sége játssza be nem vallottan a főszerepet. Egyezik ezzel az az ugyancsak állandó gyakorlat, amely a részletfizetés esetén egy csekély időbeli vagy összegbeli késedelmet nem engedi a szerződéses jogvesztő hatásokkal (a teljes követelés esedékessé tétele, esetleges elengedés „felélesztése”) megtorolni. Valóságos indok: az igény védelemre való érdemtelen-sége. A bírói gyakorlat ezen tételeihez csatlakoznak törvényi jogszabályok, amelyek többé-kevésbé ezt a szellemet lehelik. K. T. 354. §-a a késedelmes

*) Az érdekek az oltalomképesség szerint való elbírálását hangsúlyozza Tury Sándor Kornél is („A biztosítási jog jelentősége a kötelmi jog fejlődésének újabb irányai szempontjából“, 9. l.).

eladó által kérhető póthatáridőről, szélesebben azok az egyéb jogszabályok, amelyek közbeiktatott megintést írnak elő a jogok gyakorlása igénybevétele előtt, még szélesebben azok a szabályok, amelyek a rendszerint tekintetbe veendő szankciókat enyhítik, tompítják; mindezen szabályok e csoportba esnek. A védelemre érdemesség bevallottan erkölcsi kritikája szólalt meg Werböczy tételében, amely a helyes ok nélkül vagy ártalmi vágyból felvállalt kezességet érvénytelennek és visszavonhatónak jelenti ki. (Hármaskönyv I. rész, 59. cím.) A modern jogi fejlemények közül az exceptio doli generális mögött a legtöbbször a jogvédelemre érdemtelenségnek ellenvetése áll. Ugyanígy a versenyjog terén érvényesülő Verwirkung, az igény érvényesíthetőségének megtagadása gyökereiben a védelemre érdemesség vizsgálatára nyúl vissza.

Az önkéntes engedelmesség, a jogszabályoknak állami beavatkozás nélküli érvényre jutása legtöbbször a részletezetlen nyers jogszabályokra történik meg: A jogtudomány feladata a nyers jogszabályanyagoknak a részletekbe menő tartalmi felderítése — a vitás kérdések tisztázása. E tekintetben a jogtudomány hivatása egy síkon mozog a bírói igazságszolgáltatással — az ítélet az egyes konkrét esetre végzi el, a jogszabály tartalmi felfedésének ezt a munkáját, amelyet a jogtudomány általánosságban, nem konkrét esetre szólóan végez el.

Térjünk azonban vissza Marton professzor úr témájára. Első megjegyzésünk: a sanctiós szabály nem az egyetlen kategória, amely az emberek cselekvésének befolyásolására irányul. Marton helyesen utal a közfelfogással egyezően arra, hogy a sanctiós szabály befolyásolási fegyvere egy malumnak a kilátásba helyezése. A fenyegető malum elhárítása rászoríthat bizonyos közszempontból helytelennek tartott cselekedettől való távoltartásra, tartózkodásra, vagy a közszempontból helyesnek tartott magatartás eszközzésére. A malum kilátásba helyezésének ellendarabja: a jutalmazás rendszere. Közgazdasági praemiumot kap az exportőr, árendedményt, visszatérítést, vasúti refakciát, aki ezek előfeltételeit megvalósítja. Premiumgondolat a büntető törvénykönyv (a malum kilátásba helyezés legfőbb területe!) 67. §. 2. bekezdése, amely a kísérlettől visszalépőnek büntetlenséget biztosít, vagy azok a büntetőjogi rendelkezések, amelyek a feljelentéshez fűzik a büntetlenséget. Premiumgondolat: a végkielégítés, a nyugdíj, ha nem is tisztán valósul meg a prémiumjelleg.

Sanctiós szabály-e az érvénytelenség, a jogi oltalom, a bírói érvényesítés megtagadása? Mindegy, hogy szűkebbre, vagy tágabban vonjuk a sanctiós szabály — a malummal való fenyegetés — körét. Bizonyos, hogy ezekben a szabályokban mindeütt benne él az emberek befolyásolására való törekvés.

A jogszabályok befolyásolási igyekezete lehet erősebb és gyöngébb. Elmeget a befolyásolással önkéntesen elérni óhajtott magatartás hatósági kieroszakolásáig, de megállhat félúton és a kényszerkieroszakolás helyett beérheti a valeat quantum valere potest kisebb igényű vigasztalásával. A valeat quantum valere potest eszközzévé operál a cautela Socini intézménye is.

Ennél a gyöngébb erejű befolyásolásnál értünk el a jogszabályok motivációs erejéhez.

A kényszer útján megvalósítható jogszabályoknál is meg van a jogszabály befolyásoló erejének jelentősége, e befolyásolás eredményességétől várt önkéntes szabálybetartásra való számítás. Goethe Erlikönigje szerint is: „Kommst du nicht willig, so brauch ich Gewalt.“ Az erőszakra csak akkor kerül sor, ha „kommst du nicht willig“. Az állami kényszer túlsűrű alkalmazásának szüksége már társadalmi betegsége vall. A megfelelőnek tartott magatartás eszközölhetése szempontjából az egyedüli motívum a jogszabály befolyásoló ereje, amikor egyenes kikényszerítésről a jog bármi okból nem gondoskodott. Tulajdonképpen ugyanaz a helyzet, amikor kikényszerítés csak a másodlagos szabályra van. „Ne okozz kárt másnak.“ Erre a szabályra alig van kikényszerítési lehetőség — az állam nem állíthat mindenki mellé csendőrt, aki a kellő pillanatban a károkozást meggátolná; „ha kárt okoztál — fizess“, már csak másodlagos szabály. A jogrend első elképzelése: Nem az okozott kár megtérítése, hanem a károkozástól való visszatartás; a kártérítési kötelezettség célbeli másodlagosságára Marton hangsúlyozottan utal. A jogszabály hivatása nem annak a képzetnek felébresztése — fizess kártérítést, mert jön a végrehajtás, hanem tartózkodj a károkozástól, mert jön a kártérítés. Ha a sanctiót Grosschmied „tetéző sanctióira“ korlátoljuk (kötér, jogvesztés, stb.), akkor a kötelezettség kikényszerítés már nem is sanctió, de a kényszereszközök kilátásba helyezése motiváló erejében akkor is él, ha a kikényszerítés fenyegetését sanctiószabályként nem is fogjuk fel. Ilyenkor, ha már az első intentió — a károkozástól való tartózkodás elérése — nem is valósult meg, helyére lép a második intentió: teljesítsed önként a kártérítést. Ez a második intentió inkább a jog belső szervezését illető technikai jellegű, arra vonatkozik, hogy az állam lehetőleg ne vétessék igénybe. De az állami apparátus igénybevételének elérni akart elmaradásában van elrejtve egy a gazdasági élet szükségleteit szem előtt tartó materiális jellegű intentió is: egy önkéntes teljesítés a kényszereszközök (per, végrehajtás, csőd) igénybevételének időhaladékot okozó volta miatt eredményessége esetén is zavart okozhat. Csak példaképpen hivatkozunk az alábbi esetre: a villamos elüti a bérkocsis lovát. Ha a szegény bérkocsis nem kapja meg azonnal a ló árát, aminek híjján

nincs módjában új lóval pótolni a régít, kára az időközi kereset elvesztésével bővül. De ahol ily kézzelfogható kár bővülés megfoghatóan nem is jelentkezik, ott is érdek az azonnal való teljesítés elmaradásával előálló megzavarása. A zavarnak, ami iyeténkép keletkezik, tovább gyűrűző természete van, ennek megelőzése érdekében motívál a jogszabály a kellő teljesítésre.

A magánjogi szabály prevenciós motíváló erejének erős tudatos átérzése mutatkozik meg Georch Illés „Honnyi törvény”-ében. Georch, — akiről okkal írja egyik kortársa, Grusz Antal „Jus privatum Hungaricum” című könyvében: „de jurisprudentia nostra optime meritus” — a bánatberről írva, a következőket mondja: — „nem hagyhatom helybe némelyeknek azon véleményeket, hogy megfizetvén egyszer a bánatbért, a kötésnek beteljesítésére már többé nem kin-szerintethetnek . . . , de már ugyanennek fele sem volna ám igazság. Így a bánatbér ahelyett, hogy a kötésnek állandósabb voltát eszközölné, anynyiszor útát nyitna annak megszegésére. (Második könyv, második kötet, 14. lap.) Ha mai dogmatikánk élesen elkülöníti a kötbér és bánatpénz fogalmát és a motíváló erő kisebb-nagyobb fokának különbségén mérjük le a két fogalmat, és úgy találjuk, hogy a kötbér erősebben, a bánatpénz csökkentebb erővel hat közre a kötelelem betartása irányában, mindenesetre érdekes, hogy Georch a két fogalom különválasztása helyett, a mindenkép nagyobb befolyásoló erejű, fokozott erejű motíválás mellett a kötbér mai értelemben vett fogalmánál köt ki. A kötbér és bánatpénz fogalmi szétválasztása, a terminológia korábbi elmosódottsága irányában érdemes reámutatni arra, hogy ingatlan végrehajtási jogunk „bánatpénz”-e nem egyező a magánjogi bánatpénzzel, hiszen a végrehajtási törvény 185. és 186. §-a szerint az árverési vevő a bánatpénz veszni hagyásával a további kötelezettség alól nem mentesül; nyilván a terminológia egységéhez való ragaszkodás magyarázza meg, hogy az 5610/1931. számú rendelet 25. §-a, amely az ingó árverés esetén is, obligatoriusá teszi bizonyos esetre a bánatpénz letételét, ezt a terminológiát megtartotta, noha annak pongyolaságát már ismerte.

A motívációs célzat azonban nem esik mindig egybe a jogszabály parancstartalmával. A jogszabály rendelkezése sokszor magában a parancsban kifejezésre sem jutó oldaltető irányban kíván motíválólag hatni. A MMT. 1819. §-a rendelkezik arról, hogy az özvegyet újabb férjhezmenése esetén „kiházásítás” illeti meg. Mai jogunk ezt a szabályt nem ismeri. Az új rendelkezés oka nem egyszerűen az özvegygel szemben tanúsítandó méltányosság, hanem egy gyakorlati tapasztalat. Sok esetben ugyanis az özvegyi jognak a mai jog szerint az újabb házassággal való megszűnése arra készíti az özvegyet, hogy az özvegyi jog megtartása érdekében az újabb házasságalépéstől tekint-

sen el. Ime a jogi elrendezés arra készíti az özvegyet, hogy a lex Papia Poppea idejében már felismert államérdek sérelmére továbbra is özvegyiségben maradjon. A svájci kötelmi törvény 299. §. utolsó bekezdése a következőképpen rendelkezik: „Für den Mehrwert, der als Ergebnis seiner Verwendung und Arbeit zu betrachten ist, kann der Pächter Ersatz fordern.” Igen okos szabály, amely a haszonbérlőt egyenesen ösztökéli a minél produktívabb gazdálkodásra, amelytől a szabályt nem ismerő jogrendekben a bérlő húzódozni fog. Almási szerint a bérbeadó — „a nem okvetlenül szükséges rendkívüli javítást és helyreállítási költséget nem köteles megtéríteni.” (Kötelmi jog II-ik kötet 781. lap.) Bár tagadhatatlanul súlyos ellenérv, hogy a tulajdonos akarata ellenére a bérlő egyoldalú ténye alapján ne váljék a bérlő adósává, a szabály mégis csak az okos költsékesítésre való esetleges hajlamot is elfojtja. Ugyanígy a negotiorum gestio mai szabályozásának egész szelleme gátlólag hat a más érdekében kifejtendő ténykedésre. Egy régi magyar (latinnyelvű) jogi közmondásgyűjteményben igen élesen szólal meg ez a szellem: Non est sine culpa, qui rei, quae ad eum non pertinet se immiscet. (Manuale 45. lap, 1749. évi kiadás.) Az MMT-nek a megbízásnélküli ügyvitelről szóló fejezete alig barátságosabb szellemű, mint a Manuale közmondása, amely culpanak minősíti a mások ügyébe való beavatkozást. A mások iránti segítségi készséget ezek a rendelkezések inkább lefojgják, mint erősítik. Bölcsőbb, szociálisabb volna kívételként rendezni azokat az eseteket, amikor a megbízásnélküli ügyvivő megtérítést nem, vagy csak korlátozott keretben (1645. §.: „alaptalan gazdagodás szabályai szerint”) igényelhet.

A jogszabály motiváló erejére mutattunk rá a „kötelező kíméletlenség” címén megírt esetmegbeszélésben (Polgári Jog 1929. évfolyam, 84. oldal), amikor kifejtettük, hogy a joggyakorlatnak az a tétele, amely a felmondási időre járó fizetést megfizettette azzal a munkaadóval, aki alkalmazottját, bár rögtön elbocsátásna joga lett volna, emberségből az azonnali elbocsátás helyett a felmondási idő egy kisebb részére még szolgálatban tartotta, hogy átmeneti lehetőséget adjon új állás keresésére. Ez a gyakorlat rászorította a munkaadót, hogy teljes mértékben éljen az azonnali elbocsátással. Ujabb gyakorlatában a Kúria ettől a döntéstől eltért és ezzel lehetővé tette a munkaadónak, hogy humanitást tanúsítson alkalmazottjával, anélkül, hogy a saját emberségének ő legyen utólag a károsultja. Ugyancsak a motiváció irányába esik az a sokszor ismétlődő jelenségcsoport, amelyet visszacsapódó érdekvédelemként jelöltünk meg.

A szociálpolitikai védelmi szabályok itt-ott olyan magatartásra sarkallanak, amelyek a szabályok védelmi célzatával ellenkeznek, és épen a védett fél hátrányára eső magatartást váltá-

nak ki. Példa: ha a hitelező az árverést önelhatározásából nem tartja meg, négyhónapig új árverést nem kérhet. Ez a kényszerpihenő az elhalasztás megakadályozására szorítja rá azt a hitelezőt, aki talán hajlandó volna az új árverés azonnali megkérésének feltétele mellett az árverés megtartásától eltekinteni.

A jogszabály motivációs erejének érdekes területe: a turpis causa. Az az alaptétel, hogy a bíróság a turpis causán alapuló igény érvényesítéséhez a jogsegélyt megtagadja, kétségtelenül motivációs célzatú szabály — de az a motivációs hatás, amit a szabály elérni kíván — a felek ne találják érdemesnek turpis ügyletek kötését — csak feltételezett, képzeletbeli. A jogsegélynek az érvényesített igényből való megtagadása igenis motívumként hat — de nem a turpis ügyletek megkötésétől, hanem a hitelre való megkötésétől való tartózkodás irányában. A bíró megtagadja az érvényesítést, — nem szabad tehát „hitelre“ turpiskodni. Sőt, aki már megkapta a neki járó értéket, az a visszakövetelés elutasítása érdekében nagyon szívesen hivatkozik az erkölcsvédő turpis causa szabályra, amely az erkölcs megvédése címén birtokában hagyja őt a fertőzött szolgáltatásnak. Okos-e, helyes-e a denegatio iustitiae álláspontja, amely távoltartja a szennyet a bírói tárgyalástól, de a szennyes eredmény megtartását — a visszakövetelési igény ismert méltányossági alapú elismerésének kivételével a törvény erejével quasi sanctionálja. (Lásd a témára vonatkozólag dr. Schuster Rudolf különböző tanulmányai közül: Jogtudományi Közlöny 1912. évf., 24. szám.) A jogszabálynak az élő húsból-verből való emberre gyakorolt motivációs hatása szempontjából, a turpis ügyletek megkötésétől való tartózkodásra reabíró erejének megvalósulása érdekében sokkal jobb volna a visszakövetelési igény szélesebb körben való elismerése — e sorok írója korábban megpendítette volt valamely közcél javára a magánjogi elkobzás ötletét — amely a turpis causás ügyleteket is utóléri.

A motivációs szempont figyelembevétel, ha nem is rendszeresen, de igen gyakran észlelhető. A bírói ítélezés gyorsaságával kapcsolatban sűrűn visszatérő érv, hogy a megtorlás késői bekövetkezése a jogszabály erejét — ami alatt lényegben a motivációs érték húzódik meg — gyöngíti. Kártérítési judikatúránknak úgy a jogalapmegállapítás, mint a kár összegszerűség megszabásánál mutatkozó enyheségét sűrűn érte bírálat azal, hogy az bátorítólag hat a kötelezettség nem teljesítésére.

Kézenfekvő, hogy a felekre gyakorolt motivációs hatás szemmeltartása a jogszabályalkotás munkájánál fokozottabb igényeket támaszt, de a jogszabályalkalmazásnál sem hanyagolható el. Különösen áll ez a szokásjogi országokra, amelyeknek bírói gyakorlatában az ítélezés, ha nem is egy ítélet, de az ítéletek sorozata — a dogmatikai vitáktól eltekintve és csak a

lényegét véve, nemcsak a már megalkotott, praexistens, jogszabálynak a konkrét esetre való rávetítése, alkalmazása, hanem eddig nem létezett új jogszabályok lassúbb, gyorsabb ütemű kitermelése, megalkotása. Egyébként az a felfogás, amely bár igazi szociális jelentőségének nem mindenkori átérzésével ma már communis opinio, hogy a jogszabály nem a bírónak adott utasítást, hogy minő szabályok szerint ítélkezzen, hanem a felek számára szóló szabály, hogy miként viselkedjenek, — már önmagában hordja minden jogszabály motivációs értékét. (Érdekes megemlíteni, hogy Raffay (I. könyv, 46. lap) ius strictum és aequum megkülönböztetését abban látja, hogy a jogszabály a bírónak mekkora mozgási szabadságot enged, illetve nem enged: maradványa ez az álláspont annak a túlhaladott álláspontnak, mely a jogszabályt a bíró felé fordulóknak tekinti.) A primitívebb jogalkotás parancsszerű szövegezése ezt nyiltabban tüntette fel, mint a mai elszemélytelenített, tárgyi tényállást és hozzáfűződő joghatást előíró szabályszerkesztési mód. De ezen általános motivációs szerep mögül kiugranak egyes speciális jogszabályok, ahol a motivációs hatás jelentősége megnövekszik. Ennek a speciális motivációs hatásnak — a jogszabály egyes emberekre mutatókozó lelki visszaverődésének a nagyobb, tudatosabb figyelembevételére, az, amit a jogfejlődés jövőjétől várni lehet. A motiváció jelentőségére való minden utalás ezt a fejlődést kétségtelenül előmozdítja és ez a speciális értéke Marton professzor úr cikkeinek is, — amelynek aláfestése érdekében ez a cikk a hangerősítő szerepét akarta betölteni.

Kereskedelmi választott bíraskodás

Részlet a Nemzetközi Jogi Szövetség párisi konferenciájáról szóló jelentésből.

Irta és előadta: *Auer Pál.*

A Nemzetközi Jogi Szövetség (International Law Association) legutóbb Párizsban tartott konferenciája ismét foglalkozott a különböző országok kereskedői között támadt jogviták választott bíróság által való eldöntésének problémájával.

A bizottság jelentése utal arra, hogy nemzetközi viszonylatban a választott bíraskodás egyik nagy nehézsége az a bizonytalanság, amelyet a magánjogi jogszabályok különbözősége idéz elő. A bizottság jelentése szerint főként az adásvételre vonatkozó szabályokat kellene a kulturállamokban egységesíteni. Idevonatkozóan megjegyzi a jelentés, hogy egyhangú álláspont alakult ki abban a tekintetben, hogy az egységes szabályok létesítésénél nem volna helyénvaló különbséget tenni kereskedelmi vétel és nem-kereskedelmi vétel között.